

Василь СЛОБОДЯН
Андрій ГУСАК,
(Львів – Галич, Україна)

УДК 736.2+726.54(477.86)«11»
ББК 63.3(4Укр)43

ОБРАЗОК З ЖИТТЯ НА ЗЛАМІ XII–XIII ст. ЗІ СТІН ХРАМУ СВЯТОГО ПАНТЕЛЕЙМОНА ПОБЛИЗУ ГАЛИЧА

У статті здійснено спробу відчитання, інтерпретації та датування одного з найдавніших кириличних написів, що зберігається на стінах храму Святого Пантелеймона. Дослідник із Москви Олексій Гіппіус пропонує критичне переосмислення версії прочитання епіграфічного джерела. Висвітлено один з епізодів історії храму княжого періоду.

Ключові слова: епіграфіка, палеографія, церква Святого Пантелеймона, Галич, кириличні написи.

Епіграфічна спадщина храму Святого Пантелеймона кінця XII ст. досі залишається маловивченою. Особливий інтерес вчені проявляють до ранніх кириличних написів, оскільки через брак джерел про церкву саме вони наводять інформацію про ранній княжий період в її історії.

Через політичні обставини святиню перетворили на костел Святого Станіслава. Біля нього звели в'їздну вежу-дзвіницю і францисканський монастир. 1827 р. за наказом гвардіана монастиря всі кириличні написи на стінах храму затинькували, оскільки їх вважали «не актуальними»¹. Лише на початку ХХ ст. при обстеженні церкви мистецтвознавцю Йосипові Пеленському вдалося зняти тиньк

¹ Левицький Е. Нотатки до опису Галича. Чернетки, 1850 р. / Е. Левицький // Львівська наукова бібліотека (далі ЛНБ) імені Василя Стефаника. – Ф. 77. – Оп. IV. – Спр. 944. – 24 арк; Головацкии Я. Об изслѣдованіи памятниковъ русской старины, сохранившихся в Галичинѣ и Буковинѣ / Я. Головацкии // Труды Первого археологического съезда в Москве. 1869. – М., 1871. – Т. 1. – С. 229.

з кількох написів та графіті. Саме він вперше у своїй праці *«Галич в історії середньовічного мистецтва: на основі археологічних студій та архівних джерел»* присвятив цілий розділ епіграфіці храму назвавши його *«Кам'яний архів»*².

Напис, про який ітиметься далі, міститься праворуч від головного входу в інтер'єрі храму. До середини 1990-х рр. він був закритий внутрішньою стіною, і лише під час реставраційних робіт та її знесення його випадково виявили. Одразу після відкриття графіті ним зацікавився львівський мистецтвознавець Володимир Вуйцик. У своїй статті про кириличні написи церкви Святого Пантелеймона мистецтвознавець спробував фрагментарно прочитати кириличне джерело: *«Другий напис, з 9 рядків, виконано на західній стіні ліворуч від головного порталу, на третьому блоці знизу. Права верхня частина блоку відломана. Як і попередні, він виконаний рильцем. У першому рядку читається слово **даниил**, у третьому — **соцком имѣа кони**, у шостому — **слуси коламана**, в сьомому — **борза тасоцкии**, у восьмому — ім'я **радослав**. Судячи з цього, цей напис має літописний характер і його можна датувати між 1216—1221 рр., тобто часом панування у Галичі угорського королевича Коломана»*³. Таке фрагментарне прочитання можна виправдати серйозним ушкодженням палеографічного джерела. Зокрема втрачено кінцеві літери кожного рядка. Всередині тексту також є пошкодження, що ускладнює прочитання деяких слів. Саме через окреслені перепони донині не вдалося розшифрувати всього змісту тексту.

2016 р. вийшла стаття московського дослідника Олексія Гіппіуса, де він подає власну версію реконструкції тексту⁴. Йому вдалося відчитати дві третини зі всього змісту та зробити прорисовування літер. Версію цього дослідника подаємо нижче.

² Peleniński J. Halicz w dziejach sztuki średnowiejszej : na podstawie badań archeologicznych i źródeł archiwalnych / J. Peleniński. — Kraków, 1914. — S. 31—43.

³ Вуйцик В. Графіті XII—XIV ст. церкви святого Пантелеймона в Галичі / В. Вуйцик // Записки наукового товариства імені Шевченка. — 1996. — Т. 231. — С. 189—194.

⁴ Гиппиус А. А. Галицкие акты XIII в. из церкви св. Пантелеймона / А. Гиппиус // Письменность Галицко-Волынского княжества: историко-филологические исследования / [под ред. И. Комендовой]. — Оломоуц, 2016. — С. 49—64.

— —-зи при данилѣ при ...
 — [д]вдѣ подвоискии ива...
 -кимѣ соцкомѣ имжанови...
 дюдка и не доиск — — и вз[Ѧ]...
 до и могоричѣ пили Ѹ д-[д]ин...
 слуси кол-ама-и прѡ-а...
 по борзѣта соцкии ивано ...
 ровичѣ радославо д...
 (с)тепано по сто п...

Забігаючи наперед, зазначмо, що наше відчитання тексту кириличного джерела кардинально відрізняється від версії, яку запропонував дослідник із Москви.

Для точного датування напису укладімо порівняльну таблицю його окремих літер за їхньою графікою XII—XIII ст.⁵

Літери з напису на стінах храму святого Пантелеймона	Графіка літер 1194 р.	Графіка літер 1218 р.	Графіка літер 1230 р.
			
			
			

⁵ Для укладання таблиці використано наступне дослідження: Рыбаков Б. А. Русские датированные надписи XI—XIV вв. / Б. Рыбаков // Археология СССР. Свод археологических источников. — М. : Наука, 1964. — Вып. Е1—44. — 102 с.

	Y		Y
	Y		Y
		A	A
			4
			Ж
	KK		KK
	T	T	T

Отож, завдяки порівнянню кириличних букв із напису на храмі Святого Пантелеймона з іншими кириличними джерелами датуємо напис кінцем XII – першою половиною XIII ст.

Одразу ж у першому рядку на початку є відкол, і тому перше слово втрачене. Відомо лише, що воно має закінчення «[...]ки». Однак наступні слова цього рядка прочитуються «придани лжи ѡри», тобто «піддані злісній брехні».

У наступному, також пошкодженому, рядку занотовано: «[...] в:дѣ подвоинский ива [...]». Тут виразно відчитується слово «подвоинский» – помічник войськового – судді. Цілком ймовірно, що «ива[н]» – це ім'я помічника судді.

Дальша реконструкція: «[...] симъ соцкомъ Имжѡкови[ч]», тобто йдеться про сотника або ж урядовця Имжаковича.

Четвертий і п'ятий рядок відчитується: «юдка и недои [...] данѣ и взл он могоричъ п[и]ли у дѣнии». Перше слово «юдка», має корінь «юд», походить від слова «юдей» і означає «єврей». Слово «могорич» – трапеза з алкоголем під час закріплення угоди⁶. Наступні ж два слова «и недои[...] данѣ» можуть означати, що «не добрав дані», чи то податку, або ж боргу. Після слова «пили» йде «удѣнии», тобто вдень,

⁶ Словник української мови: в 4-х т. / [упор. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко]. – К.: Вид-во Академії наук Української РСР, 1958. – Т. 2. – С. 438.

полудень⁷. Інтерпретація тексту — «єврей не дошукався дані, і взяв він могорич, і пили посеред дня».

Цікавим є наступний шостий рядок, де занотовано: «Слуси кола[.]мани вразне». Тут ідеться про якогось Коламана. Незважаючи на інтервал всередині слова, ми переконані, що слово «кола[.]мани» — суцільне, а пробіл між словами — вимушений, пов'язаний з поганою структурою каменю, на якому було важко вишкрябати літеру, що й викликало такий відступ. Трактуння цього рядка таке: «Слуси Коламани», тобто слуги, або ж ще одне значення цього слова — свідки. Цілком ймовірно, що тут «слуги Коламани» й були свідками. Далі іде цікаве давньоукраїнське слово — «вразне», що означає — в судовому процесі. Отож Коламана задіяли в якомусь судовому процесі, тяжбі. Важко достеменно сказати, чи йдеться про галицького короля, угорського принца Коломана, що з перервами правив у Галичі впродовж 1215—1221 рр., чи про невідомого на ім'я одного з галицьких бояр.

Сьомий рядок відчитується: «по борзѧ тѧсоцкии ѡнка н[...]». Перше слово в цьому рядку «по борзѧ» в сучасному значенні означає швидко, якомога швидше⁸.

В останніх двох рядках напису бачимо: «Р зиче Радославо д[г... у] [...] саг те пано по сто три ѳ». Перша літера «Р» радше є закінченням слова, що починається у сьомому рядку. На жаль, через серйозні пошкодження воно залишається невідомим. За аналогічної причини не можемо достеменно сказати, що саме зичить-позичає Радослав тому панові. Однак відомо, що це щось, що містить: «по сто три». Отже, подаємо реконструкцію тексту, який ми прочитали:

[...]ки придани лжи ѡри
[...] в: дѣ подвоинскии ива
[...] симѣ соцкомѣ имжакови
[.]юдка и недои данѣѧ и взѧ
л он могоричъ п[и]ли Ѵ дѣнии

⁷ Срезневський І. І. Матеріали для словаря древнерусского языка / І. Срезневский. — М., 2000. — Т. 2. — С. 1053; Словарь древнерусского языка XI—XIV вв. — Т. 3. — С. 1157.

⁸ Срезневський І. І. Указ. соч. — М, 1893. — Т. 1. — С. 153.

Слуси кола мани врѣзѣне
По борзѣ та соцкии ѡнка н
Р зиче радославо д [г... у] ... саг
[...] те пано по сто три

Сам текст складається з дев'яти рядків, наприкінці яких міститься хрисмон. Нижче подаємо власну адаптовану інтерпретацію його змісту: «[...] підданий злісній брехні [...] помічник судді Іва[н] [...] симъ сотник имжакови[ч][...] Єврей не дошукався дані, взяв він могорич, і пили посеред дня [...] Свідки Коламана в судовому процесі [...] пошвидше сотник (урядовець) Янка [...] зиче Радославу [г... у] [...] те пану по сто три».

Прикро, але через погане збереження епіграфічного джерела деякі місця остаточно втрачено. Через це ми не можемо дати відповідь на запитання, хто саме був підданий злісній брехні та що саме позичав Радослав тому панові.

Однак варто звернути увагу й на версії інших дослідників, зокрема В. Вуйцика та О. Гіппіуса. Обоє у першому рядку тексту відчитують ім'я «Даниил», що не відповідає нашому прочитанню. Московський дослідник спочатку бачить формулу «[при кня]зи при Данилѣ, при — [д]вдѣ».

У третьому рядку також є розходження. Тут О. Гіппіус бачить: «[Д]кимѣ соцкомъ имжаѡнови [...]». Одразу викликає сумнів перше слово, адже початкові літери втрачені, а тому прочитання слова «Якимь» необґрунтоване. Також відвертої помилки вчений допускається у відчитанні патроніма «имжаѡнови» замість «имжакови», що заводить його до хибних інтерпретацій, пошуків імені «Имжан», на аналоги якого він натрапляє у Середній Азії.

Четвертий і п'ятий рядки дослідник читає «дюдка и не доиск — — и вз[ѡ]...до и могоричъ пили Ѹ д-[д]ин». Перше слово науковець читає «Дюдка», вказуючи, що воно не характерне для східнослов'янської фонетики, оскільки іноземного походження⁹. Втім уважний аналіз графіті засвідчує відсутність літери «Д». Останнє слово цього рядка переноситься на п'ятий. Тут також очевидна помилка, і замість «вздо» відчитуємо «взѡл он». У тексті чітко прочитується літера «л» замість «д», яку подає вчений.

⁹ Гиппиус А. А. Указ. соч. — С. 62.

У шостому рядку дослідник відчитує «слуси кол-ама-и прл-а[...]». Виглядає досить дивно, чому О. Гіппіус не подає наступного слова після «коломани», яке чітко ідентифікуємо як «врлзлне», адже воно відслонене від тиньку і добре проглядається.

Сьомий рядок російський науковець читає «по[п] борзлта соцкии ивано», вважаючи, що йдеться про «по[п] борзлта». Втім насправді він спотворив слово, додавши до нього ще одну літеру, внаслідок чого виникло слово «поп», тобто священик «Борзята». Однак у тексті насправді написано «по борзл». Це слово відоме й зі словника староукраїнських слів. Його значення подаємо вище.

Останні два рядки напису дослідник з Москви не зміг повністю відчитати. Однак все ж висунув свої припущення: «ровичь радославо д...(с)тепано по сто п[...]». На нашу думку, перше слово не «ровичь», а «зиче». В останньому рядку теж є неточність. Тут чітко бачимо «тепано». Натомість О. Гіппіус припустив, що в ньому пропущена літера «С», а отже вийшло б ім'я «Степано». Однак слід пам'ятати, що давньоукраїнському правописові не відоме ім'я Степан, натомість «Стефан» або «Штефан». Тож науковець сам собі суперечить, адже в цій же статті розглядає кириличний напис, що розпочинається з фрази «В княжение Мстислава [...]», а в самому кінці містить ім'я Стефан¹⁰.

Отже, такі очевидні помилки московського дослідника ми можемо пояснити недостатнім, доволі поверховим вивченням епіграфічного джерела.

Унікальність аналізованого тексту — у першій джерельній фіксації урядів, військових чинів, імен конкретних осіб, які їх обіймали. Вперше на стінах храму Святого Пантелеймона занотоване слово «могорич» вжито у значенні закріплення угоди, домовленості, які, зрозуміло, в той час за участі свідків закріплювали трапезою з алкоголем.

¹⁰ Гиппиус А. А. Указ. соч. — С. 52.

Vasyl Slobodian
Andrii Husak (Lviv – Halych, Ukraine)
**Sketch of life at the turn of the XII-XII centuries from the
st. Panteleimon church walls near Halych**

The author attempted to read, interpret and date one of the oldest Cyrillic inscriptions stored on the walls of the St. Panteleimon church. Moscow researcher Oleksii Hippius offers critical rethinking of the epigraphic source reading version. The author illustrates one episode of the church history in the princely period.

Keywords: *epigraphy, paleography, St. Panteleimon Church, Halych, Cyrillic inscription.*

Фото напису

К Н Т І Р Н Д А Н Н Л Ж М А Р Н
В : А Ъ П С А В О Н С К И Н Н В А
Г Н М Ъ С О Ц К О М Ъ Н М Ж А К О В Н
Ю Д К А Н Н Е Д О Н Л Н Н В З А
Л О Н М О Г О Д Н У П Л О Д Ъ Н Н І
С Л Ъ С Н К О Л Я М А Н Н В Р А З А Н Е
П О Б О Р З А Т Х О Ц К И Н А Н Ъ А Н
Р В Н У Е Р А Д О С Л А В О А Т С А Р
Т Е П А Н П О С Т О Т Р Н Т

Прорисування напису